

50 maddede

Doğu Felsefesi

Ünal Ersözlü

© KARAKARGA YAYINLARI 340

*Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,
telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.*

50 MADDEDE DOĞU FELSEFESİ

Ünal Ersözlü

Genel Yayın Yönetmeni: Mustafa Kutlukhan Perker

Yayın Koordinatörü: Mesud Ata

Editör: Ezgi Aksoy

Reklam ve Tanıtım Müdürü: Bilgen Ülgen

1. Baskı: Nisan 2021

ISBN: 978-625-7217-57-6

*İmtiyaz Sahipleri: Yelda Cumaloğlu, Mustafa Kutlukhan Perker
KaraKarga Yayınları, Destek Yayınları'nın alt kuruluşudur.*

Yayıncı Sertifika No: 13226

Adres: Abdi İpekçi Cad. No 31/5

Nişantaşı / İstanbul

Tel: (0 212) 252 22 42

Fax: (0 212) 252 22 43

 karakarga.com

 info@karakarga.com

 karakargayayinlari

 karakargayayinlari

 karakargayayin

Baskı: Deniz Matbaa Mücellit

Adres: Maltepe Mahallesi Hastane Yolu,

Sokak No 1/6 Zeytinburnu - İstanbul

Tel: 0 212 613 30 06

Matbaa Sertifika No: 48625

İçindekiler

HİNDUİZM'DE İNEK ALGISI s17

VEDALAR ÇAĞI s21

KOZMONOGİK SORU s27

KAST SİSTEMİ s31

HAYATIN DÖRT DEVRESİ s37

UPANİŞADLAR s41

SİR s45

BRAHMAN, ATMAN s49

MAYA s53

RUH, CİVA s57

KARMA s61

SAMSARA s67

MOKŞA s71

YOGA s77

YOGA AĞACI VE BAZI KAVRAMLAR s81

ÇARVAKALAR s85

MAHAVİRA s89

BUDA s93

DÖRT SOYLU HAKİKAT s97

NİRVANA s101

TANRISIZ BUDA s105

DHARMA s109

DHARMA TEKERLEĞİ s117

ON EMİR, BEŞ YASAK	s121
DHAMMAPADA	s125
ZEN BUDİZMİ	s129
ZAZEN	s135
SATORİ	s139
BUDİZM TÜRLERİ	s143
ÇİN FELSEFESİNE GİRİŞ	s147
YOL VE YOLCU	s151
KONFÜÇYÜS	s155
JUNZİ, Lİ	s161
KONFÜÇYÜS VE 'İ ÇİNG'	s167
KONFÜÇYÜS'ÜN ESERLERİ	s173
KONFÜÇYÜS FELSEFESİNİN ÖZÜ	s177
TAO: YOLUN GÜCÜ	s183
TAOCULUK'TA: WU JI	s189
İÇSEL TAO YOLU	s195
TAO SÖZLE TANIMLANMAZ	s199
KONFÜÇYÜS İLE LAO-TZU KARŞILAŞTI MI?	s203
MOHİZM VE ÖTEKİLER	s209
EZOTERİK MISIR FELSEFESİ	s215
TEK TANRI FİKRİ	s221
DOĞU'DA KADİM FELSEFE	s227
DOĞU'DA UYKUDAN UYANMAK	s233
ZERDÜŞT VE AVESTA	s239
GNOSTİK SABİİLER	s245

GİRİŞ

Doğu Felsefesi, ucu bucağı olmayan, sonsuz bir okyanusa benziyor. Bu kitabın yazarı dahil, hepimizin bilinmezlik duygusuyla, bu gizemli okyanusta yüzebilmesi; kararlı çabayı, düşünmeyi, bilgilenmeyi, sezmeyi, hissetmeyi, bazı temel kavramlarla ise daha yakından tanışmayı gerektiriyor. Bu kitap, böyle yaklaştığında, öğrenme yolunda hep öğrenci olan bir felsefe-sever yazarın, Doğu Felsefesine mütevazı yaklaşımını içerebilir ancak.

Felsefe kelimesinin kökleri, Yunanca *Philosophia* sözcüğüne dayanır. Philo “sevgi”, sophia “bilgelik” anlamını taşır. *Philosophia* “bilgeligi sevmek” demektir. *Philosophia* sözcüğünü, ilk olarak Pythagoras’ın (Pisagor M.Ö 580-500) kullandığı, felsefe dünyasının kabul gören ortak görüşüdür. Elbette bilginin sevilmesi uğraşını sürdürenlere de tarih boyunca filozof ya da bir adım daha ileri gidilerek, bilge insan denmiştir.

Felsefe ile ilgili çok farklı tanımlar yapılabilir. Örneğin insanı “düşünen canlı” olarak niteleyen Aristoteles, *Metafizik* adlı büyük eserine; “*insan doğal olarak bilmek ister*” sözcükleriyle başlar. Bilmeyi istemek, aslında merak duygusu ile bütünleştiğinde, bize düşüncenin gerçek tarihini özetler. Bu nedenle belki de tüm bilimler, felsefenin izdüşümleridir.

Felsefenin ilk planda sadece Akdenizli olduğu düşünülür. Oysa Aristot’un “bilmek isteyen insan” tanımına derinliğine bakarsak düşünce tarihinin ilk tohumlarını, Hint, Çin, İran ve İbrani düşüncesinde buluruz. Çünkü insan bilmeyi isteme serüvenine, çok eski zamanlarda başlamıştır. Felsefe hakikati arama sanatıdır. “Hikmet Sevgisi” ya da “Bilgelik Sevgisi” olarak tanımlanan felsefe; aslında sanatların en üst sanatı, ilimlerin en üst ilmidir. Felsefe, insanın *kendini bilme/tanıma* arayışı olarak da tarif edilir.

Herakleitos, felsefeyi “*Bilge olmak yüce fazilettir. Bilgelik/hikmet tabiatı, bilmek için hakikati söylemek ve kendini sorguya çekerek fiillerini ona uydurmaktır.*” diye tanımlar.

Platon, *Devlet* adlı eserinde filozofu diğer insanlardan ayıran özellikleri “O halde filozof ruhu, filozof olmayandan ayır etmek istediğin zaman, çocukluğundan itibaren doğru, geçimli yahut da kaba ve geçimsiz olup olmadığına dikkat edeceksin.” diye aktarır. Aristo felsefe için “varlık olmak bakımından, varlığın esas ilmidir” der. Yine Filozof Seneca’ya göre felsefe, konuşmayı değil, hareket etmeyi (davranmayı) öğretir. Felsefe, Karl Jasper’ın vurgusuyla “belli bir yolda olma” demektir. İnsanlığın var oluşundan beri felsefe vardır.

Felsefe meydana çıkıp sertçe savaşmaz, kendi kendini özellikle göstermez, ispatlama ve ispatlanma derdini taşımaz; kibirsizdir, ancak kendini bilgece, derinliğine ifade eder.

Felsefe yadsındığı yerde ise tamamen sessiz kalır. Çünkü felsefe uyumdur; bu kavram insanlığın temelinde her nesneyi, her nesneyle bağlantılı kılabilen, kuantumcu bir uyum içinde yaşar. Felsefe yeryüzünün çeşitli coğrafyalarında farklı yöntem ve seslenişlerle asırlardır vardır. Batı’da, Çin ve Hint’te, binlerce yıldan bu yana sistematik bir bütünlük içinde vardır.

Felsefe çalışmalarının birbirinden farklı olması, bazen çok uçlu görüntüsü, ilk bakışta birbiriyle bağdaşmayan gerçeklik anlayışları; temelinde her zaman “birlik” odaklı olduğundan; bu nokta felsefe için olumsuz bir faktör sayılmaz.

Felsefenin nerede doğduğuna dair, farklı görüşler vardır.

Martin Bernal’in *Kara Afrika* adlı ünlü eseri dahil; birçok ciddi kaynaktan Pythagoras’ın, düşüncenin köklerini, felsefeyi ve matematiği, uzun yıllar kaldığı Mısır’dan öğrendiği; Demokritos’un ansiklopedik bilgisini, genel olarak Doğu’ya yaptığı birçok seyahatten kazandığı bilinir (Buna benzer örnekleri bu kitapta bulacaksınız). Felsefeci, bilim insanı, değerli Prof. Dr.) Mehmet Vural da son olarak *Mağrip’ten Meşrik’e Felsefe: Doğu Bilgeliliği* adlı mükemmel incelemesinde, farklı başlıkları analiz ederek¹ benzeri bir bakış açısını çok güzel dile getirmiştir. Tarih penceresinden baktığımızda, gerçek adı Titus Flavius Clements olan Hristiyan Düşünür İskenderiyeli Clements de (MS.150-MS.215), asırlar önce benzer görüştedir.

Clement; felsefenin ustalarının Mısır’da kahinler, Asur’da Keldaniler, Galya’da rahipler, Baktriya’da şamanlar, Kelt ülkesinde öbür dünya filozofları,

¹ Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı 71, Yaz 2020

İran'da müneccimler, Hint'teki Jimnosofistler (çıplak bilgeler) ve başka filozoflar olduğunu vurgulamıştır.²

Felsefe ve Doğu'ya özgü çok daha derin anlamıyla *hikmet* faaliyetleri; Mısır, Mezopotamya, İsrail, İran ve Çin gibi pek çok medeniyette karşımıza çıkar. Hikmet anlayışı, ilk kez Mısırlı Hermes Külliyyatı ile yazıya geçirilmiş ve daha sonra çeşitli yollardan batıya aktarılmış olan bir kaynaktır. Sühreverdi El-Maktul'un (1153-1191) deyiimi ile hikmeti bütün dünyaya yayan aslında filozofların piri olan Hermes'tir. Sonuçta Doğu'da felsefenin varlığı, örneklerden de anlaşılacağı gibi; Antik Yunan felsefesinden çok daha önceki zamanlara dayanmaktadır. Peki biz bu kitapta neyi hedefliyoruz?

Doğu Felsefesi dendiğinde; literatürde akla ilk gelen Hint ve Çin felsefeleridir.

Elbette Doğu Felsefesi, Hint ve Çin kadar; İran (Sasani), Mısır ve İbrani Felsefelerini de kapsamaktadır. Tek başına İslam Felsefesi de, zaten Doğu Felsefesinden ayrı tutulamaz. Ama biz yine de Doğu'nun ilk kökleri, ağırlıklı Hint ve Çin'e dayandığı için; bu kitapta daha çok bu iki felsefi alanda dolaşacağız. Diğer ülke başlıklarımız altında da, çok küçük dokunuşlar gerçekleştireceğiz. Bilin ki bir kıyaslama içinde değiliz; sadece Doğu Felsefesinin derinliğini, genelinde samimi bir yerden anlama çabamız var.

Hint ve Çin dışındaki coğrafyaya ait alanlar ise zaten tek başına dev kitapların konusu. Örneğin İslam ve İbrani Felsefesi. Bu iki derin felsefeye bu kitapta girmedik.

İran ve Mısır felsefesiyle ilgili küçük dokunuşlarımız ise okura sadece bir pencere açabilir.

Bu kitapta Sümerlere de hiç değinmedik. Çünkü dünyaca ünlü Sümerolog, Asurolog, yazar Samuel Noah Kramer'in (1897-1990) kitabının adındaki gibi; gerçekten de *Tarih Sümer'de Başlar*. Dolayısıyla bize göre felsefe de tarih gibi, Sümer'de başlamıştır. Kuran-ı Kerim dahil, kutsal kitaplarda geçen Nuh ve tufan anlatısının benzerine bile, ilk kez Sümer Yazıtlarında rastlarız. Bu kadar geniş bir pencere içermesi nedeniyle, bu kitapta bir başlık olarak bile Sümerlere değinmedik. Anlayışımıza sığmıyoruz.

Doğu Felsefesi, Batı tarafından genelde küçümsenmiş, ötekileştirilmiştir.

² Roger Pol Droit, *Başka Diyarların Felsefeleri*, Cilt 1, Say Yayınları

En tipik örnek, değerli Mehmet Vural'ın da makalesinde aktardığı gibi; Hindistan doğumlu İngiliz Şair-Yazar Rudyard Kipling'in (1865-1936) ünlü *Doğu Batı Baladı* adlı şiirinden yansır:

“Kıyamet gününde yer ve gök bir araya gelene kadar

Doğu doğudur; batı da

Ve bu ikisi asla bütünleşmeyecek;

Fakat dünyanın iki ucundan iki güçlü adam

Mahşerde karşılaştığında;

Ne Doğu ne de Batı,

Ne sınıır, ne ırk, ne de doğum kalacak.”

Aşırı Milliyetçi Kipling dışında Doğu, tam aksine Batı'nın büyük isimlerini derinden etkilemiştir. Bu etkinin izlerini en somut filozof Schopenhauer' de (1788-1860) görürüz.

Alman Felsefesi'nin büyük isimlerinden Artur Schopenhauer, Cemil Meriç üstadın da *Bir Dünyanın Eşiğinde*³ adlı eserinde aktardığı gibi; Doğu Felsefesinden etkilenerek şu sözleri söylemiştir; “*Tevrat'ın İsa dini ile hiçbir ilgisi yok. Hıristiyanlığın kaynağı Hint'tedir. Buhtunnasır Yahudilere çok yumuşak davranmış, tek tanrılı dinler kana boyanmış dünyayı. Brahmanizmde, budizmde taassuptan eser yoktur... Hint düşüncesiyle uzlaşmayan herhangi bir felsefe kabule şayan değildir.*”

Doğu Felsefesi'ne hayranlık, Batı'nın değerli başka isimlerinde de görülür.

Büyük yazar Thomas More (1779-1852) bunlardan biridir örneğin. Byron da (1788-1824) Doğu'nun Selviler Diyarı'na aşiktir. Üstad Cemil Meriç, yine *Bir Dünyanın Eşiğinde* adlı kitabında, Çağdaş Amerikan düşüncesinde de Hind'in payını aktarır.

Doğu ile Batı Felsefesi arasında bir hissediş ve kavrayış farkı vardır. Bu, sözle anlatılması zor bir durumdur. Her ikisi de metafizik felsefe anlayışından doğmuştur (belki de); ama Doğu metafizik yaklaşımın daha çok mistik yönüyle, sezgilerle ilgilidir. İnsan aklını sezgi ile buluşturur; aklın ötesini de ciddi bir yerden anlamaya, sezmeye, algılamaya çalışır; bol bol hayal eder. Bu felsefenin tipik özelliği, aynı zamanda dini bir karakter taşımasıdır. Fikirler, genelde din felsefesi şeklinde görülür; dünya ve varlık hakkındaki düşünceler,

³ *Bir Dünyanın Eşiğinde*, Cemil Meriç, İletişim Yayınları

kutsal kitaplar üzerinden izah edilir. Yani felsefe, dinler tarihi ve teolojiyle birleşmiş, bütünlüklü bir çizgi taşır. Doğu Felsefesinin derdi felsefeyi insana taşımaktır; erdemli, mistik, uyumlu ve kamil-insan yetiştirmektir. Bu felsefe çizgisi “*insani-dünyevi çıkarlarla*” hiç ilgili değildir. Doğu’da düşünceler, çoğunlukla semboller aracılığı ile belirtilir. Doğu Felsefesi, yer yer şiir (ilâhiler) ve mitolojiyle karışmıştır. Kıssalar bir insanlık öğretisi olarak, felsefenin içinde yerini alırlar. Doğunun aydınlanma anlayışı, Batının aydınlanma kavramından farklıdır. Doğu tamamen bir ruhsal aydınlanma peşindedir; bir bilinç değişikliğinin peşindedir.

Doğu bilgeliğinde sınırlar aşılır, nihai amaç kolektif bilinçdışının da ötesine geçmektir. Örneğin Budizmde “Ayna Bilgi” (adarsanajnana) denen düzeye erişilir. Bilinçdışının karanlığı çatlar ve kişi her şeyi ışıkla parlayan bir aynada, kendi yüzünü seyrederek gibi görür. Colin Wilson’un deyişiyle; “*Doğulu insan gözleri sağlam olana, Batılı ise köre benzer. Batılının anlam-algı yetisi o kadar sınırlıdır ki, şeylerin anlamlarını kavramak için zihnine ve simgeciliğe dayanmak zorundadır.*”

Türkçede kullandığımız, hikmet terimi, Arapça “h-k-m” kökünden gelen, çok derin, çok yararlı ve yüksek bilgi demektir. Doğu’nun hikmeti; hissetmek, sezmek, bilmek, anlamak, aklın ötesi üzerinedir. Doğu’nun hikmeti, derin bir kavrayıştır. Kadimdir. Hayatın manası üzerinedir. Özünde hem Doğu hem Batı Felsefesi insan hayatında “anlam” sorunu ile uğraşır. Ama Doğu Felsefesi, insanın anlam arayışını, insanın hayatını manalandırmasını, kendi serüveninde içselleştirir. Kullandığı yöntemler ilk bakışta hep din felsefesine dayanır gibi görünse de, Doğu Felsefesi hep insanın hayatına manevi bir anlam katma peşindedir. Çünkü Carl Gustav Jung’un *Anılar, Düşler, Düşünceler*⁴ adlı eserinde belirttiği gibi; “*Anlamsızlığın yaşamı dolu dolu yaşamayı engellediği için hastalıktan farkı yoktur. Birçok şeyi, hatta belki de her şeyi dayanılır hale getiren anlamdır.*”

Sonuçta biz insanlar, kendi hayatlarının anlamını arayan varlıklarız. Ruhlarımız bilinmez sonsuz bir okyanusun kıyılarında dolaşırken, çaresizce kendi anlamını arar. Kendi hayatının anlamını aramayanlar, birbirine bağlı bir zincirin trajik halka hapishanesinde, körleşen bir bilinçle kendilerini tekrarlar-

⁴ *Anılar Düşler Düşünceler*, Carl Gustav Jung, Can Yayınları

yıp dururlar. Jung’cu bir analist olan Amerikalı James Hollis (1940) Türkçeye geçtiğimiz yıl çevrilen *Yaşamın İkinci Yarısında Anlam Arayışı*⁵ adlı kitabında çok güzel değinir, özellikle modern insanın, hala çatışmalarla süren anlam inşa etme çabasına.

Binlerce yıl önce, Sokrates’ten önce yaşamış olan filozof Heraklitos’un; “*ruhun, sınırları ve genişliği asla tam olarak keşfedilemeyecek ‘uzak bir ülke’ olduğu sonucuna vardığını*” hatırlatır Hollis bizlere. Doğrudur, ruhlarımız ilk bakışta hepimiz için çok uzak bir ülkedir. Ama Hollis’in vurguladığı gibi, bizler için ruh kelimesi, düşünmeye başladığımız ilk dönemlerden bugüne, kendimizle kurduğumuz o derin sezgisel ilişkiyi tarif etmek için kullandığımız bir sözcüktür. Ruh sözcüğü, aynı zamanda “*anlam*”a duyduğumuz özlemin somutlaşmasıdır. Yani sıradan bilincimizden çok daha büyük olan, algılamakta zorlandığımız daha büyük bir şeye, henüz çözemediğimiz gizemli bağlılığımızın ifadesidir ruh. İnsanın Hollis’in şu tespitlerine katılmaması olası değildir:

“*Ruh, bizi insan yapan şeydir ve bizi durmaksızın, yolculuğumuzun dört gizemli buyruğuna bilinçli bir şekilde katılmaya yönlendirir:*

1. *Büyük bir hızla fırlatıldığımız uçsuz bucaksız evren,*
2. *Bizi çevreleyen ve yuvamız olan doğa,*
3. *İlişki kurmanın zorluğunu beraberinde getiren, bize yakın her öteki ve*
4. *Unutulmamak isteyen, bunun için daima ısrar eden anlaşılması güç, asi ‘Benliğimiz’.*”

İşte tam bu yol ayrımında, Doğu Felsefesi tüm çabasını insana mana yaratmak için harcar. Yani bu felsefenin derdi, insanın yaşamını anlamlı kılmak üzerinedir. Doğu’da felsefe, yaşam ile iç içe geçmiştir. İnsanı gündelik hayatta şifalandırmak için vardır bir yerde. İnsanın sonsuzluğu ile bütünleşerek genişlemek isteyen insan ruhu da, kendi manasını inşa ederek soluk alacaktır bir şekilde. Bu nedenle Doğu Felsefesi, insanın kim olduğunu, nereden geldiğini sorgulayan; bunu insana hissettiren, sezdiiren, lirik, Tanrısal bir şiir gibidir. Batı Felsefesi ise gizemli bir kurguya sahip, adsız bir tarih, akla dayalı büyük bir romandır belki. Ama hayat ikisinden de beslenir. Çünkü felsefe, yolda olmaktır.

⁵ *Yaşamın İkinci Yarısında Anlam Arayışı*, James Hollis, İletişim Yayınları

Yol hepsini kapsar, kucaklar, hepsi insana aittir. Doğu-Batı kardeřtir.
İnsanlık kardeştir. Birbirinden öğrenir, birbiri için vardır.
İnsanlık Batı ile Doğu'nun keşiştiği noktada, yeni bir yolculuğa çıkacaktır.
Bu anlaşıldığında felsefe tamamen özüne dönecektir.
řimdi merhaba sana, Ey Hint, Ey Çin, Ey Doğu Felsefesi!
İnsanın en parlak çağı, altın yılları.
Destanların, Tanrının şarkısının, Tanrısızlığın çaresiz çığlığı.
Mabetlerin ışıltılı şemsiyesi, insanlığın beş bin yıl öncesi, selam olsun sizlere. Felsefenin kadim, bilge, hikmetli çocukları, selam olsun hepinize.

Ünal Ersözli